

Robert Litwiński

Lublin

Skutki działań wojennych w 1939 r. dla policji w Małopolsce Wschodniej

Tematem niniejszego artykułu jest organizacja Policji Państwowej w Małopolsce Wschodniej oraz wpływ na jej losy kampanii wrześniowej 1939 r. Należy podkreślić, że użyty termin „Małopolska Wschodnia” jest jak najbardziej umowny. W okresie II Rzeczypospolitej był używany jako określenie terenów pomiędzy rzekami San i Zbrucz, które następnie weszły w skład województw: lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego. Z tego też względu w niniejszym artykule przyjęto na ich określenie termin „Małopolska Wschodnia” z pominięciem kwestii, że obszar województwa lwowskiego obejmował również tereny na zachód od rzeki San.

W 1939 r. województwa wchodzące w skład Małopolski Wschodniej obejmowały ogółem obszar o powierzchni 61 829 km². W ich skład wchodziło: 56 powiatów (w tym 1 grodzki), 122 miasta (w tym 9 wydzielonych), 540 gmin wiejskich i 4 363 gromady¹. Istotnym wyróżnikiem dla tych terenów był specyficzny skład narodowościowy ich mieszkańców. Polacy stanowili większość jedynie w zachodnich powiatach województwa lwowskiego². Z tego też względu władze państwowe przywiązywały dużą wagę do zapewnienia tam bezpieczeństwa i porządku publicznego.

27 VII 1919 r. powołano do życia Policję Państwową (PP)³. Była ona organem wykonawczym władz państwowych i samorządowych z ustawowym zadaniem ochrony bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego. Zorganizowano i wyszkolono ją na wzór wojskowy, a jej terenową organizację przystosowano do podziału administracyjnego państwa. W Warszawie zloka-

¹ 1 IV 1939 r. województwo lwowskie (28 402 km²) obejmowało powiaty: bóbrecki, brzozowski, dobromilski, drohobycki, gródecki, jarosławski, jaworowski, kolbuszowski, krośnieński, leski, lubaczowski, lwowski (grodzki), lwowski, łańcucki, mościcki, nizański, przemyski, przeworski, rawski, rudecki, rzeszowski, samborski, sanocki, sokalski, tarnobrzesci, turczański, żółkiewski; województwo stanisławowskie (16 894 km²) obejmowało powiaty: doliński, horodeński, kałuski, kołomyjski, kosowski, nadworniański, rohatyński, stanisławowski, stryjski, śniatyński, tłumacki, żydaczowski; województwo tarnopolskie (16 533 km²) obejmowało powiaty: borszczowski, brodzki, brzeżański, buczacki, czortkowski, kamionecki, kopyczyński, podhajecki, przemysłański, radziechowski, skałacki, tarnopolski, trembowelski, zaleszczycki, zbaraski, zborowski, zloczowski, *Mały rocznik statystyczny 1939*, Warszawa 1939, s. 14.

² Ibidem, s. 23.

³ Na terenie województwa śląskiego od 1922 r. funkcjonowała Policja Województwa Śląskiego, która stanowiła odrębną organizację bezpieczeństwa publicznego.

lizowano Komendę Główną PP, w miastach wojewódzkich — komendy okręgowe PP powiatowych — komendy powiatowe PP, w większych miastach w zależności od potrzeby — komisariaty PP, a w pozostałych miastach oraz na terenach wiejskich — posterunki PP. W miastach stanowiących samodzielną jednostkę administracyjną policja zorganizowana została na prawach komendy powiatowej (Komenda PP Miasta)⁴.

Na czele policji stał komendant główny PP, zależny od ministra spraw wewnętrznych. Do jego zadań należały czynności wykonawcze w zakresie organizacji, administracji, zaopatrzenia, uzbrojenia, uzupełnień i wyszkolenia policji w państwie. Komendantowi głównemu podlegali bezpośrednio komendanci okręgowi, którzy kierowali policją na terenie województwa. W zakresie utrzymania bezpieczeństwa i porządku publicznego organy policyjne zostały uzależnione od przedstawicieli władz administracyjnych (komisarz rządowy, starosta, wojewoda) podporządkowanych ministrowi spraw wewnętrznych⁵.

W związku z ówczesną sytuacją polityczną policja została zorganizowana początkowo na obszarze sześciu okręgów, mianowicie: warszawskiego (okręg I PP), łódzkiego (okręg II PP), kieleckiego (okręg III PP), lubelskiego (okręg IV PP), białostockiego (okręg V PP) i miasta stołecznego Warszawy (okręg VI PP)⁶.

Wraz z rozszerzaniem obszaru państwa polskiego organizowano nowe okręgi policyjne. Z dniem 1 XII 1919 r. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przejęło na swój etat funkcjonariuszy Żandarmerii Krajowej i policji wojskowej z Galicji. Dalszym krokiem było tworzenie tam policji na podstawie ustawy o PP. Na jej czele postawiono komendanta Policji Państwowej na Małopolskę z siedzibą we Lwowie, będącego pomocnikiem komendanta głównego PP. Został nim mianowany przez MSW nadinspektor Wiktor Sas-Hoszowski⁷.

Komendant PP na Małopolskę w zakresie służby bezpieczeństwa i czynności wykonawczych władz państwowych podlegał Generalnemu Delegatowi Rządu dla Małopolski, w zakresie zaś organizacji, administracji, zaopatrzenia, uzupełnień i wyszkolenia bezpośrednio KGPP. Organizacja wewnętrzna Komendy PP na Małopolskę obejmowała: adiutanturę, wydział prasowy i prawny, wydział administracyjno-personalny oraz wydział kontroli gospodarczej. Do zadań W. Hoszowskiego zaliczono: kierownictwo i nadzór nad jednolitym wykonywaniem służby bezpieczeństwa w całej Małopolsce, regulowanie kwestii administracyjno-ekonomicznych

⁴ Ustawa z dnia 24 lipca 1919 roku o policji państwowej, Dziennik Praw Państwa Polskiego (dalej: DzPPP), 1919, nr 61, poz. 363.

⁵ Ibidem.

⁶ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), Komenda Główna Policji Państwowej (dalej: KGPP), sygn. 1, s. 9; formalnie komendy okręgowe PP w tych okręgach, powołano rozkazem nr 6 KGPP z 20 VIII 1919 r.; schemat organizacyjny Policji Państwowej we wrześniu był następujący:

Komendant Główny PP (Inspekcja, Adiutantura, Wydział I Administracyjny, Wydział II Gospodarczy),
Zastępca Komendanta Głównego PP (Wydział III Wyszkożenia, Wydział IV Rejestracyjno-Karny),

Komenda Okręgowa PP Warszawa,

Komenda Okręgowa PP Łódź,

Komenda Okręgowa PP Kielce,

Komenda Okręgowa PP Lublin,

Komenda Okręgowa PP Białystok,

Komenda Okręgowa PP m.st. Warszawy, „Gazeta Policji Państwowej”, 1920, nr 1, dodatek.

⁷ Rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wojskowych i Ministra Spraw Wewnętrznych w przedmiocie wcielenia żandarmerii krajowej i policji wojskowej na obszarze byłej Galicji do Policji Państwowej na zasadzie art. 3 przepisów przejściowych do Ustawy o Policji Państwowej z dnia 24 lipca 1919 r. (DzPPP, nr 61, poz. 363), z 12 listopada 1919 r. „Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” (dalej: DzURP), 1919, nr 87, poz. 475.

oraz przeprowadzanie inspekcji. Ponadto wykonywał jurysdykcję dyscyplinarną nad wszystkimi funkcjonariuszami policji. Z upoważnienia MSW mianował prowizorycznie wyższych funkcjonariuszy do podinspektora włącznie i wszystkich urzędników⁸.

Następnie na interesującym nas obszarze utworzono trzy tymczasowe okręgowe komendy PP:

1. We Lwowie, kierowaną przez insp. Waleriana Wiczyńskiego. Obejmowała ona powiaty: Rawa Ruska, Gródek Jagielloński, Rudki, Skole, Sokal, Żółkiew, Lwów i Lwów–miasto, Bóbrka, Stryj i Stryj–miasto, Żydaczów, Dolina, Przemyślany, Rohatyn, Kałusz, Bohorodczany, Stanisławów i Stanisławów–miasto, Tłumacz, Nadwórna⁹;

2. W Krakowie, kierowaną przez insp. Jakuba Ladenbergera. Obejmowała ona powiaty: Pilzno, Chrzanów, Oświęcim, Żywiec, Biała, Wadowice, Kraków i Kraków–miasto, Podgórze, Myślenice, Nowy Targ, Wieliczka, Bochnia i Bochnia–miasto, Limanowa, Brzesko, Nowy Sącz i Nowy Sącz–miasto, Dąbrowa, Tarnów i Tarnów–miasto, Grybów, Mielec, Ropczyce, Gorlice, Jasło i Jasło–miasto, Tarnobrzeg, Kolbuszowa, Rzeszów i Strzyżów¹⁰;

3. W Przemyślu, kierowaną przez insp. Włodzimierza Stupnickiego¹¹. Obejmowała ona powiaty: Brzozów, Nisko, Łańcut, Sanok i Sanok–miasto, Przeworsk, Jarosław i Jarosław–miasto, Lisko, Przemyśl i Przemyśl–miasto, Dobromil, Cieszanów, Jaworów, Mościska, Sambor i Sambor–miasto, Stary Sambor, Turka, Drohobycz i Drohobycz–miasto i Krosno¹².

Rozszerzenie organizacji policji o powiaty: Brody, Brzeżany, Buczacz, Horodenka, Kamionka–Strumilowa, Kołomyja, Kossów, Peczeniżyn, Podhajce, Radziechów, Śniatyń, Zaleszczyki, Zborów i Złoczów nastąpiło w marcu 1920 r.¹³ W czerwcu objęto nią również powiaty: Zbaraż, Tarnopol, Skała, Trembowla, Czortków, Husiatyn i Borszczów¹⁴. Niestety, ze względu na trwające działania wojenne organizacja PP na tych terenach musiała zostać odroczone.

Obejmowanie nowych terenów spowodowało konieczność utworzenia kolejnej komendy okręgowej. Już 1 III 1920 r. powołano formalnie Komendę Okręgową PP Wschód, która swą działalność rozpoczęła jednak dopiero z dniem 1 czerwca. Zlokalizowanie jej we Lwowie miało od samego początku charakter tymczasowy, gdyż jej agendy planowano przenieść do Tarnopola i Stanisławowa, w związku z czym zajęła się ona organizowaniem policji na obszarze późniejszych województw stanisławowskiego i tarnopolskiego. Komenda Okręgowa PP Wschód, na

⁸ Deržavnij Archiv Lvivskoji Oblasti (dalej: DALO), f. 121, op. 1, sp. 1109, k. 68–88.

⁹ Policją w okręgu lwowskim kierowali kolejno: insp. Walerian Wiczyński (1 XII 1919–27 VI 1927), insp. Czesław Grabowski (27 VI 1927–3 IX 1931), p. insp. Marian Kozieliwski (15 IX 1931–8 X 1934), insp. Władysław Goździewski (17 XI 1934–IX 1939).

¹⁰ Policją w okręgu krakowskim kierowali kolejno: insp. Jakub Ladenberger (1 XII 1919–1 XI 1923), insp. Stanisław Pilch (1 XI 1923–15 IX 1931), insp. Henryk Walczak (15 IX 1931–7 II 1936), insp. Czesław Grabowski (7 II 1936–IX 1939).

¹¹ Jego następcą na stanowisku okręgowego komendanta PP został insp. Władysław Żarski (1 XII 1920–31 III 1921).

¹² Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 14 listopada 1919, DzURP, 1919, nr 91, poz. 494.

¹³ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych w przedmiocie rozciągnięcia organizacji Policji Państwowej na dalszych 14 wschodnich powiatów Małopolski, wydane na zasadzie art. 3 przepisów przejściowych do Ustawy o Policji Państwowej z dnia 24 lipca 1919 r. (DzPPP, nr 61, poz. 363), z 23 lutego 1920 r., DzURP, 1920, nr 20, poz. 107.

¹⁴ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych w przedmiocie rozciągnięcia organizacji Policji Państwowej na dalszych 7 wschodnich powiatów Małopolski, wydane na zasadzie art. 3 przepisów przejściowych do ustawy o Policji Państwowej z dnia 24 lipca 1919 r., (DzPPP, nr 61, poz. 363), z 26 kwietnia 1920 r., DzURP, 1920, nr 39, poz. 233.

czelu której stał inspektor Rudolf Wizimirski (1 III 1920–1 IV 1921), rozpoczęła przede wszystkim werbunek ochotników do służby policyjnej. Jej szeregi zostały zasilone przez członków Żandarmerii Polowej pełniących służbę na tamtejszych terenach oraz osoby przybyłe z Wielkopolski. Ze względu na specyficzny skład narodowościowy nie można było na szerszą skalę przeprowadzić werbunku miejscowej ludności¹⁵.

Ostateczne uregulowanie organizacji Policji Państwowej na terenie Małopolski Wschodniej związane było z utworzeniem województw krakowskiego, lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego¹⁶. Siedziby komend okręgowych we Lwowie, Krakowie i Przemyślu zostały w 1921 r. przystosowane pod względem terytorialnym do obszarów poszczególnych województw. Komendy okręgowe w Krakowie (okręg VII PP) i Lwowie (okręg VIII PP) pozostały w tych miastach. Natomiast odmiennie rozwiązano kwestię komend przemyskiej oraz Wschód¹⁷.

Z dniem 1 IV 1921 r. zostało utworzone województwo tarnopolskie. Wtedy też formalnie powołano dla niego komendę okręgową. Powstała ona w wyniku przeprowadzonej poprzedniego dnia reorganizacji dotychczasowej Komendy Okręgowej PP Wschód we Lwowie. Została ona rozdzielona na Komendę Okręgową PP w Tarnopolu (okręg IX PP) i Komendę Okręgową PP w Stanisławowie (okręg X PP)¹⁸. Jednak aż do czerwca komenda okręgu tarnopolskiego znajdowała się jeszcze we Lwowie ze względu na brak odpowiedniego lokalu¹⁹. Tak więc użyte w rozporządzeniu ministra spraw wewnętrznych stwierdzenie, że „komenda okręgowa w Przemyślu przeniesioną zostaje do Stanisławowa”, faktycznie nie oznaczało fizycznego przeniesienia tamtejszej komendy okręgowej wraz z całą strukturą organizacyjną od tego miasta, ale wprowadzało podział na poszczególne okręgi policyjne, polegający na ich przystosowaniu do podziału administracyjnego kraju. Nie przewidywał on uczynienia z Przemyśla miasta wojewódzkiego, w związku z czym tamtejsza komenda okręgowa została sprowadzona do rangi

¹⁵ Deržavnij Archiv Ternopilskoj Oblasti (dalej: DATO), f. 274, op. 1, sp. 89, k. 46.

¹⁶ Ustawa z 3 grudnia 1920 r. o tymczasowej organizacji władz administracyjnych II instancji (województw) na obszarze b. Królestwa Galicji i Lodomerii z W. Ks. Krakowskim oraz na wchodzących w skład Rzeczypospolitej Polskiej obszarach Spisza i Orawy, DzURP, 1920, nr 117, poz. 768. Województwa te zaczęły funkcjonować od 1 IX 1921 r. Zob. R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939, s. 56; DATO, f. 274, op. 1, sp. 15, k. 1–2.

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w przedmiocie utworzenia komend okręgowych policji państwowej dla województw: lwowskiego, krakowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego, DzURP, 1921, nr 21, poz. 263; DATO, f. 274, op. 1, sp. 1367a, k. 4.

¹⁸ Policją w okręgu tarnopolskim kierowali kolejno: insp. Rudolf Wizimirski (1 IV 1921–2 IV 1922), insp. Bronisław Prasałowicz (1 IV 1922 jako p.o.; kmdt. 1 VIII 1922–10 IV 1923), pinsp. Stanisław Pilch (10 IV 1923–1 XI 1923), pinsp. Adolf Tarnawski (1 XI 1923 jako p.o.; kmdt. 15 XI 1923–15 VII 1926), insp. Władysław Goździewski (12 VII 1926–26 XI 1928), insp. Henryk Hass (26 XI 1928–15 IX 1931), pinsp. Ludwik Abczyński (15 IX 1931–8 X 1934), insp. Jan Płotnicki (8 X 1934–31 VIII 1935), pinsp. Jan Misiewicz (16 IX 1935–4 V 1939), pinsp. Kazimierz Fabian Złotowski (4 V 1939–IX 1939). Natomiast w okręgu stanisławowskim: insp. Władysław Żarski (1 IV 1921–21 VII 1927), insp. Józef Torwiński (21 VII 1927–26 XI 1928), insp. Alojzy Józef Buczowski (26 XI 1928 r. jako p.o.; kmdt. 1 VII 1929–28 IV 1933), insp. Eugeniusz Konopka (28 IV 1933–IX 1939).

¹⁹ DATO, f. 274, op. 1, sp. 1367a, k. 5, 20. Ostatni rozkaz komenda okręgu tarnopolskiego w czasie pobytu we Lwowie wydała 10 czerwca. Natomiast pierwszy rozkaz wydany w Tarnopolu nosi datę 20 VI. Można więc wnioskować, że przenosiny nastąpiły pomiędzy 10 a 20 VI.

komendy powiatowej. Z kolei Komenda PP na Małopolskę została zlikwidowana ostatecznie 14 października tego roku²⁰.

Ostatecznie w 1939 r. rozmieszczenie jednostek policyjnych na terenie Małopolski Wschodniej przedstawiało się następująco:

1. Województwo lwowskie — Komenda Wojewódzka PP we Lwowie, Urząd Śledczy we Lwowie, komendy powiatowe PP w: Bóbrce (10 posterunków), Brzozowie (8 posterunków), Dobromilu (13 posterunków), Drohobyczu (Wydział Śledczy w Drohobyczu, Komisariat PP w Drohobyczu, Komisariat PP w Boryslawiu, 14 posterunków oraz 2 wartownie), Gródku Jagiellońskim (12 posterunków), Jarosławiu (Komisariat PP w Jarosławiu i 13 posterunków), Jaworowie (10 posterunków), Kolbuszowej (8 posterunków), Krośnie (13 posterunków), Lesku (18 posterunków i 1 wartownia), Lubaczowie (10 posterunków), Lwowie (22 posterunki i 1 wartownia), Łańcucie (12 posterunków), Mościskach (8 posterunków), Nisku (9 posterunków), Przemyślu (Wydział Śledczy w Przemyślu, Komisariat PP w Przemyślu, 14 posterunków i 1 wartownia), Przeworsku (5 posterunków), Rawie Ruskiej (13 posterunków), Rudkach (10 posterunków), Rzeszowie (Wydział Śledczy w Rzeszowie, Komisariat PP w Rzeszowie i 12 posterunków), Samborze (Komisariat PP w Samborze i 14 posterunków), Sanoku (14 posterunków), Sokalu (Wydział Śledczy w Sokalu i 13 posterunków), Tarnobrzegu (12 posterunków), Turce (15 posterunków), Żółkwi (9 posterunków) oraz Komenda PP Miasta Lwowa (Wydział Śledczy we Lwowie, 10 komisariatów, 2 posterunki, 2 wartownie oraz oddział rezerwy). Na terenie województwa znajdowały się również jednostki PP podporządkowane bezpośrednio Komendzie Głównej PP w Warszawie. Były to: Normalna Szkoła Fachowa dla Szeregowych PP w Mostach Wielkich, 6. kompania Rezerwy Policyjnej i 1. szwadron Rezerwy Policyjnej we Lwowie oraz 10. kompania Rezerwy Policyjnej w Jarosławiu²¹;

2. Województwo tarnopolskie — Komenda Wojewódzka PP w Tarnopolu, Urząd Śledczy w Tarnopolu, komendy powiatowe PP w: Borszczowie (15 posterunków), Brodach (10 posterunków), Brzeżanach (Wydział Śledczy w Brzeżanach i 15 posterunków), Buczaczu (16 poste-

²⁰ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych w przedmiocie utworzenia komend okręgowych Policji Państwowej dla województw: lwowskiego, krakowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego, DzURP 1921, nr 21, poz. 122; Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 13 września 1921 roku w przedmiocie likwidacji „Komendy Policji Państwowej dla b. Galicji”, DzURP 1921, nr 82, poz. 574; DALO, f. 121, op. 1, sp. 1109, k. 68–88; W 1921 r. podjęto kolejne działania w celu ujednoczenia organizacji policji. W styczniu weszło w życie rozporządzenie o powołaniu komend okręgowych w Łucku (okręg XIII PP), w Brześciu nad Bugiem (okręg XIV PP) i w Nowogródku (okręg XV PP), Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 13 grudnia 1920 r. w przedmiocie roziągnięcia mocy obowiązującej ustawy o Policji Państwowej z 24 lipca 1919 r. (nr 61, poz. 363, DzPPP z r. 1919) na obszarach okręgów administracyjnych wołyńskiego, poleskiego i nowogródzkiego, DzURP 1921, nr 3, poz. 15. Następnie likwidacji uległa również Komenda PP b. Dzielnicy Pruskiej, a komendy okręgowe PP w Poznaniu (okręg XI PP) i Toruniu (okręg XII PP) zostały całkowicie podporządkowane KGPP w Warszawie. Zob. Rozporządzenie w przedmiocie zmiany rozporządzenia z 11 czerwca 1920 r. (Dz. Urzęd. Nr 31 poz. 264) o wprowadzeniu ustawy z 24 lipca 1919 r. o policji państwowej (Dz. Praw nr 61 poz. 363) do b. dzielnicy pruskiej z 25 maja 1921 r., „Dziennik Urzędowy Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej” 1921, nr 19, poz. 132. Ostatnim krokiem było wydanie 26 VII 1922 r. przez ministra spraw wewnętrznych rozporządzenia ustanawiającego Komendę Okręgową PP w Wilnie (okręg XVI PP). Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 26 lipca 1922 r. w przedmiocie wprowadzenia organizacji policji państwowej na obszar Ziemi Wileńskiej, DzURP 1922, nr 62, poz. 560; por. Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z 26 lipca 1922 r. w przedmiocie organizacji Policji Państwowej na Ziemi Wileńskiej, ibidem, poz. 561.

²¹ *Dyslokacja urzędów (jednostek) policyjnych*, Warszawa 1938 (ze zm. w 1939 r.), s. 6, 232–291.

runków), Czortkowie (Wydział Śledczy w Czortkowie i 10 posterunków), Kamionce Strumiłowej (9 posterunków), Kopyczyńcach (11 posterunków), Podhajcach (11 posterunków), Przemyslanach (11 posterunków), Radziechowie (10 posterunków), Skałacie (10 posterunków), Tarnopolu (Wydział Śledczy w Tarnopolu, Komisariat PP w Tarnopolu i 15 posterunków), Trembowli (10 posterunków), Zbarażu (9 posterunków), Zborowie (9 posterunków), Złoczowie (Wydział Śledczy w Złoczowie i 12 posterunków) oraz w Zaleszczykach (9 posterunków i 2 wartownie)²²;

3. Województwo stanisławowskie — Komenda Wojewódzka PP w Stanisławowie, Urząd Śledczy w Stanisławowie, komendy powiatowe PP w: Dolinie (14 posterunków), Horodence (7 posterunków), Kałuszu (9 posterunków), Kołomyi (Wydział Śledczy w Kołomyi, Komisariat PP w Kołomyi i 18 posterunków), Kosowie (11 posterunków), Nadwórnej (17 posterunków), Rohatynie (13 posterunków), Stanisławowie (Wydział Śledczy w Stanisławowie, I i II Komisariat PP w Stanisławowie i 16 posterunków), Stryju (Wydział Śledczy w Stryju, Komisariat PP w Stryju i 15 posterunków), Śniatyniu (9 posterunków), Tłumaczu (11 posterunków) i Żydaczowie (9 posterunków). W Stanisławowie znajdowała się również 12. kompania Rezerwy Policijnej podporządkowana bezpośrednio Komendzie Głównej PP w Warszawie²³. (Szczegółowe stany osobowe policji na terenie Małopolski Wschodniej przedstawia tabela 1).

Odtwarzając udział Policji Państwowej w kampanii wrześniowej oraz ustalając losy poszczególnych policjantów, spotykamy się z ubóstwem materiałów źródłowych²⁴. Przyczynę takiego stanu rzeczy możemy sprowadzić tak naprawdę do płaszczyzny sytuacji politycznej w Polsce po 1944 r. Stosunek władz komunistycznych do przedwojennego aparatu państwowego (w tym i do Policji Państwowej) był jednoznacznie negatywny. Policjantów zaszufladkowano wręcz do grupy „sanacyjnego aparatu ucisku”. Nie dziwi więc fakt, że również sami policjanci, o ile pisali wspomnienia z kampanii wrześniowej, to przeznaczali je dla swoich najbliższych. Możemy odnaleźć jedynie w placówkach archiwalnych znajdujących się w Wielkiej Brytanii czy Stanach Zjednoczonych relacje tych osób, które po zakończeniu wojny pozostały na emigracji.

Sytuację komplikował również brak dostępu nie tylko do materiałów archiwalnych przechowywanych na terenie ZSRR (a następnie Białorusi, Rosji i Ukrainy), ale również znajdujących się w Centralnym Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie²⁵. Tak naprawdę dopiero po transformacji ustrojowej lat 1989–1990 możemy mówić o początkach rze-

²² Ibidem, s. 292–325.

²³ Ibidem, s. 8, 328–356.

²⁴ W tym miejscu należy podkreślić, że zdecydowanie lepiej udokumentowany jest udział PP w wojnie polsko–radzieckiej 1920 r. Przez całe dwudziestolecie międzywojenne przypominano o zasługach policji w odparciu najazdu bolszewickiego, rozpisywano ankiety dokumentujące udział poszczególnych komend powiatowych PP w działaniach wojennych, drukowano wspomnienia na łamach prasy codziennej oraz prasy policyjnej, zob. R. Litwiński, *Policja Państwowa województwa lubelskiego w czasie wojny polsko–radzieckiej 1920 roku*, „Rocznik Chełmski” 1996, t. 2, s. 207–228; por. M. Gajewski, *213 policyjny pułk piechoty*, Białystok 2003.

²⁵ AAN, Akta byłych funkcjonariuszy Policji Państwowej, Korpusu Ochrony Pogranicza, Straży Granicznej i Straży Więziennej 1946–1952 (referat), oprac. Eugenia Szymczuk (1992 r.). Przykładem mogą być chociażby akta byłych funkcjonariuszy PP zawierające wyniki prac komisji rehabilitacyjnej dla b. policjantów działającej przy Prezydium Rady Ministrów w latach 1946–1952. W 1989 r. przekazano je do Archiwum Akt Nowych w Warszawie, ale do tej pory zbiór ten nie został w pełni opracowany.

telnych badań nad losami Policji Państwowej w czasie II wojny światowej²⁶. Pojawiła się wówczas również możliwość wykorzystania interesujących materiałów znajdujących się w posiadaniu przedwojennych policjantów oraz członków ich rodzin.

Czynny udział policji w wojnie polsko-radzieckiej 1920 r. pozwalał wnioskować, że zostanie ona również uwzględniona w planach przygotowawczych do ewentualnego konfliktu zbrojnego i obrony państwa. Rozporządzenie prezydenckie z 6 III 1928 r. o PP podkreślało, że zakres współdziałania i czynności przygotowawczych policji w sprawach obrony państwa ureguluje minister spraw wewnętrznych w porozumieniu z ministrem spraw wojskowych. Zaznaczono jednocześnie, że ministrowi spraw wojskowych na terenie całego państwa, a dowódcom okręgów korpusu na terenie ich okręgów, przysługuje prawo kontroli policji w sprawach przygotowań do obrony państwa. Artykuł 28. tego rozporządzenia stanowił, że w razie częściowej lub całkowitej mobilizacji albo też w innych wypadkach, gdy Rada Ministrów uzna to za konieczne, policja z chwilą mobilizacji stanie się częścią składową sił zbrojnych i wejdzie w ich skład jako wojskowy korpus służby bezpieczeństwa²⁷.

W planie mobilizacyjnym przyjmowano, że PP poza jej ustawowymi obowiązkami, z chwilą zmobilizowania obejmie ochronę linii kolejowych, obiektów drogowych oraz wybranych gmachów. Poza tym do pomocniczej służby w policji przeznaczeni zostali rezerwiści Wojska Polskiego. Mieli oni wzmocnić posterunki PP lub tworzyć kompanie ochrony linii kolejowych. Bezpośrednia ochrona linii kolejowych należała do najbliższych jednostek policji, natomiast kompanie rezerwistów miały stanowić odwody, które można było przemieszczać zależnie od potrzeb. W ten sposób cała sieć kolejowa na terenie kraju mogła być obsadzona w ciągu 48 godzin²⁸.

11 VIII 1939 r. komendant główny PP zarządził wstrzymanie urlopów oficerom i szeregowym PP z terenów województw poznańskiego, pomorskiego, łódzkiego, krakowskiego, lubelskiego oraz powiatów, które wchodziły w skład Dowództwa Okręgu Korpusu nr II. Pomimo jego starań czynniki wojskowe nie podzielały poglądu o konieczności przeprowadzenia mobilizacji sił policyjnych. Podczas spotkania 22 sierpnia z ministrem spraw wojskowych komendant uznał za bezcelowe pozostawianie kompanii i szwadronów rezerwy policyjnej na terenie Małopolski Wschodniej, uważając, że powinny one powrócić do swych macierzystych miejsc postoju. Swą propozycję ponowił jeszcze 3 września, jednak i tym razem premier nie podzielił tej opi-

²⁶ Przede wszystkim należy podkreślić pionierskie prace przygotowane przez zespół naukowy z Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, zob. *Lista Ostaszkowska. Studia i materiały*, pod red. A. Misiuka, Szczytno 1993, *Losy policjantów polskich po 1 września 1939. Studia i materiały*, pod red. P. Majera i A. Misiuka, Warszawa 1996; zob. też R. Litwiński, *Policyjne losy w czasie II wojny światowej. Starszy posterunkowy Policji Państwowej Paweł Nowak, w: Losy Polaków wśród swoich i obcych*, pod red. T. Radzika i R. Litwińskiego, „Annales UMCS”, 2005, vol. LX, s. 265–278; idem, *Losy rodzin polskich policjantów pod radziecką okupacją (1939–1941)*, w: *Historia i bibliologia*, pod red. J. Farysia i M. Szczerbińskiego, Gorzów Wlkp. 2005, s. 23–35; idem, *Funkcjonariusze Policji Państwowej pod radziecką okupacją na północno-wschodnich terenach II Rzeczypospolitej*, w: *Polacy — Żydzi — Białorusini — Litwini na północno-wschodnich ziemiach Polski a władza radziecka (1939–1944). W kręgu mitów i stereotypów*, pod red. A. Gnatowskiego i D. Boćkowskiego, Białystok 2005, s. 159–175.

²⁷ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 marca 1928 r. o Policji Państwowej, DzURP 1928, nr 28, poz. 257.

²⁸ W. Stachiewicz, *Wierności dochować żołnierskiej. Przygotowania wojenne w Polsce 1935–1939 oraz kampania 1939 w relacjach i rozważaniach szefa Sztabu Głównego i szefa Sztabu Naczelnego Wodza*, Warszawa 1998, s. 359.

nii. Policja w trakcie stopniowej mobilizacji została wzmocniona powołanymi rezerwistami w liczbie 30 000 i osiągnęła stan 60 774 ludzi²⁹.

Zaznaczyć należy, że z powołaniem rezerwistów do wsparcia policji związane były również spore kłopoty. Wynikało to z faktu, że policja pozostawała nadal organizacją cywilną, a powołano do niej oficerów rezerwy i rezerwistów armii. Oficerowie powodowani ambicją służenia w armii i opierając się poza tym na ustawie o powszechnym obowiązku służby wojskowej, odmawiali zakładania mundurów policyjnych, uważając się za wojskowych, a nie za policjantów. Poza tym doprowadziło to do tego, że jedni podlegali sądownictwu cywilnemu, a drudzy wojskowemu³⁰.

Projekt rozporządzenia wykonawczego o wcieleniu policji do sił zbrojnych był przedmiotem szeregu konferencji, lecz kwestię ostatecznych uregulowań stale odkładano. Ostatnie spotkanie trwające ponad 10 godzin zwołano 29–30 sierpnia, ale nie dało ono konkretnych rezultatów³¹.

Zgodnie z założeniami, w czasie wojny PP miała podlegać komendantowi głównemu na obszarze nieobjętym stanem wojennym, a jednocześnie pozostawać w dyspozycji ministra spraw wojskowych i ministra spraw wewnętrznych, natomiast na terenie objętym stanem wojennym — naczelnemu wodzowi. Wybuch wojny i jej tempo szybko zweryfikowały te plany. Nieskoordynowane działania policji zostały jeszcze pogłębione przez ogólny zamęt jaki zapanował w administracji wojewódzkiej na terenie kraju. Trzeciego dnia działań wojennych rozpoczęto ewakuację najpierw urzędów władz centralnych, a następnie administracji wojewódzkiej i powiatowej, w tym również policji. Na podstawie decyzji premiera policja została ewakuowana na wschód. Wiadomo, że początkowym punktem koncentracji policji z okręgów północno-zachodnich był Chełm, później Kowel. Natomiast policja z województw południowo-zachodnich wycofywała się w kierunku Tarnopola³². 6 września wieczorem komendant główny opuścił Warszawę, udając się do Zdołbunowa, gdzie nastąpiła prowizoryczna organizacja pracy KGPP. Jednocześnie około 100 policjantów, którzy tam z nim przybyli, zostało oddelegowanych do komend wojewódzkich w Łucku, Lwowie i Tarnopolu³³.

Dopiero 10 września premier podpisał dekret o militaryzacji PP. Na jego mocy policja została włączona do sił zbrojnych i otrzymała kompetencje żandarmerii wojskowej. Z ewakuowanych oddziałów zamierzano utworzyć na Bugu kordon policyjny w celu zaprowadzenia porządku wśród wycofujących się oddziałów wojskowych. Jak wiadomo rozwój działań wojennych przekreślił te plany.

Ówczesną sytuację tak oceniał komendant główny: „(...) Dzwoni Wiceminister Nako-niecznikoff, by ewakuowaną policję skierować na linię Bugu, której ta policja ma bronić. Na to

²⁹ AAN, Komenda Główna Policji Państwowej — dopływy (dalej: KGPP dopływy), sygn. 177, k. 19, sygn. 312, k. 1; por. Instytut Polski i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie (dalej: IPiMS), sygn. A. 43/12, (sbr). Raport z czynności K. Zamorskiego na stanowisku Komendanta Głównego PP w czasie od dnia 11 sierpnia do dnia 18 września 1939 r. dla Ministra Spraw Wojskowych w Paryżu, Baile Herculane 9 XI 1939 r. W swym raporcie komendant główny PP podaje liczbę około 57 000. Jest to jednak informacja błędna, gdyż policja 1 września liczyła 29 490 policjantów oraz 1 284 kandydatów kontraktowych w oddziałach rezerwy policyjnej (razem 30 774 funkcjonariuszy). Po dodaniu rezerwistów daje to liczbę 60 774 osób w policji.

³⁰ Raport z czynności K. Zamorskiego..., op. cit.

³¹ IPiMS, sygn. A.20.5/42, (sbr). J. Kozolubski, Uwagi i spostrzeżenia co do udziału PP w wojnie, Paryż 15 XI 1939 r.

³² Ibidem.

³³ Raport z czynności K. Zamorskiego..., op. cit.

odpowiadam, że cudów nie ma! Wepchnięto mnie na zadupie, z którego żadnego okna na świat nie ma, łączności z policją ewakuowaną nie mam, bo nie wiem, gdzie ją uciekający wojewodowie skierowali, kompanie rezerwy, na których ściągnięcie MSWewn. zgodzić się nie chcieli przepadły, ja prawdziwej komendy nad policją nie mam, bowiem bali się oddać mi ją, militaryzacji się sprzeciwiano, słowem mają sytuację, w jaką sami się wpędzili”³⁴. Trzy dni później premier nakazał obsadzenie policją drogi Dubno — Krzemieniec — Zbaraż — Tarnopol³⁵. Obawiano się przede wszystkim zachowania ludności ukraińskiej. Z tego też względu ewakuowana policja, wraz z jednostkami z województw południowo-wschodnich miała się zająć ochroną szlaków komunikacyjnych³⁶.

Przedwczesne opuszczenie stanowisk przez administrację i policję było przyczyną ogólnego zamieszania oraz braku nadzoru nad porządkiem publicznym³⁷. Na przykład w nocy z 12 na 13 września doszło do wystąpień zbrojnych ukraińskich nacjonalistów w Podhorcach, Borysławiu, Truskawcu i innych miejscowościach³⁸. Celem ataków były mniejsze oddziały wojska, urzędy administracji, posterunki policji i ludność polska. Dochodziło do przypadków mordowania żołnierzy. W Mikołajowie w powiecie żydaczowskim powieszono trzech policjantów³⁹.

Również na terenie Lwowa policja zajmowała się utrzymaniem bezpieczeństwa i porządku publicznego oraz wykonywała zadania związane z rozpoznawaniem sił nieprzyjaciela⁴⁰. Między innymi oddział rezerwy PP 17 września brał udział w odparciu ataku na Lwów⁴¹. Z kolei rezerwiści III Komisariatu PP we Lwowie pełnili służbę polową przy ubezpieczeniu artylerii na odcinku ul. Słoneczna — ul. Szpitalna. Jednym z zadań tego oddziału, wspólnie z wojskiem, było utrzymanie licznych barykad⁴². Szwadron rezerwy policyjnej ze Lwowa, działał razem z 5 DP jako jej kawaleria dywizyjna.

14 września komendant główny PP wyruszył w kierunku Tarnopola. Co prawda podczas pobytu w Zbarażu tamtejszy komendant powiatowy poinformował go, że ludność ukraińska zachowuje wzorową lojalność, jednak był to wynik raczej fragmentarycznych informacji i braku szerszego rozeznania w ówczesnej sytuacji. Dalszą swoją podróż gen. K. Zamorski wspomina następująco: „Wyjeżdżam ze ZBARAŻA o g. 9.00 do TARNOPOLA. Drogą sunie nieprzerwany sznur samochodów. Chyba wszystkie auta z Polski znalazły się na tej drodze. Wojska nic. W jednym miejscu spotykam przy szosie wykopaną jamę, w niej 2 policjantów. Pod ręką mają

³⁴ Bronisław Nakoniecznikoff-Klukowski był podsekretarzem stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych.

³⁵ Raport z czynności K. Zamorskiego..., op. cit.

³⁶ A. Misiuk, *Policja Państwa 1919–1939. Powstanie, organizacja, kierunki działania*, Warszawa 1996, s. 336.

³⁷ *Meldunek o sytuacji w Rawie Ruskiej z 11 września 1939*, w: *Dokumenty obrony Lwowa 1939*, oprac. A. Leinwand, Warszawa 1997, s. 31.

³⁸ Cz. Grzelak, *Kresy w czerwieni. Agresja Związku Sowieckiego na Polskę w 1939 roku*, Warszawa 1998, s. 194.

³⁹ R. Szawłowski, *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. 1, *Monografia*, Warszawa 1997, s. 408.

⁴⁰ *Komenda PP m. Lwowa do Dowództwa Obrony m. Lwowa z 15 września 1939. Informacja o sytuacji linii bojowej Zamarstynów–Żółkiewskie*, w: *Dokumenty obrony Lwowa...*, s. 90–91; *Wydział Śledczy przy Komendzie PP m. Lwowa do Dowództwa Obrony Lwowa. Zawiadomienie o przygotowywanej przez OUN akcji dywersyjnej na tyłach Wojska Polskiego z 16 września 1939*, w: *ibidem*, s. 118.

⁴¹ *Raport dowódcy plutonu przeciwpancernego ppor. Z. Orlity o odparciu pierwszego uderzenia na Lwów z 17 września 1939*, w: *ibidem*, s. 125.

⁴² *Raport podkomisarza W. Szaciły o braku współpracy między oddziałem piechoty a rezerwą policji w obronie barykady przy ul. Źródlanej z 18 września 1939*, w: *ibidem*, s. 182–184.

kilka butelek z benzyną — no i swoje wystrzelane Mannlichery. Meldują się i twierdzą, że są zasadzką na czołgi. W TARNOPOLU widać zupełne bezhołowie i oczywista sprzeczne zarządzenia władz. Najgłupsze zarządzenie podobno Generała ŁUCZYŃSKIEGO, który nie pozwala nikomu wyjeżdżać z TARNOPOLA”. Następnie udaje się przez Horodenkę do Kosowa. Przy nim znajdowała się kompania rezerwy policyjnej z Gołędzinowa, funkcjonariusze policji śledczej oraz kilkunastu policjantów z policji warszawskiej. Z Szeszor, gdzie wyznaczono mu kwatery, wysłał polecenie, aby kompanie i szwadrony rezerwy policyjnej kierowały się na Stanisławów, podobnie jak funkcjonariusze z województwa krakowskiego (około 200 osób)⁴³.

17 września odbyła się u wojewody tarnopolskiego odprawa, z udziałem jego zastępcy, prezydenta miasta, starosty powiatowego, oficerów wojska i policji. Wojewoda zaapelował do zebranych, aby nie opuszczali swoich stanowisk. Sam jednak zaraz po spotkaniu opuścił Tarnopol, a następnie udał się do Rumunii. Miasta nie opuścił natomiast oficer inspekcyjny tamtejszej komendy podinspektor Wiktor Gorczyński, który wraz ze swoimi współpracownikami został aresztowany i wywieziony do Ostaszkowa⁴⁴.

Na podstawie relacji syna starszego przodownika Franciszka Kowalskiego z tarnopolskiego komisariatu wiadomo, że o godzinie 6 rano zarządzono zbiórkę załogi w pełnym uzbrojeniu. Wydano rozkaz dopuszczający użycie broni tylko w przypadku realnego zagrożenia. Tarnopolscy policjanci, wzięci następnie do niewoli, byli przetrzymywani na terenie gimnazjum. Rodzinom zezwolono na dostarczenie im żywności i odzieży, a następnie wieczorem jeńców przeprowadzono na pola fabryki tytoniu pod Tarnopolem. Tam w dniu następnym rodziny policjantów ponownie dostarczały im żywność. W relacji dotyczącej wydarzeń w tym mieście czytamy między innymi: „Zostaliśmy zatrzymani przez młodego oficera NKWD — pozwolił nam zbliżyć się do uwięzionych po uprzednim sprawdzeniu tobołków — sam nawet grzecznie poprosił o kanpkę i kawałek kiełbasy. Po zbliżeniu się do uwięzionych policjantów — głośno wykrzykując nazwiska Franciszka Kowalskiego i Władysława Mikę [funkcjonariusze PP z tarnopolskiego komisariatu — R. L.] prosił, aby zbliżyli się do nas. Oczekując, zadawano nam dziesiątki pytań o rodziny znajomych policjantów — czy żyją, czy są prześladowani, jaka jest sytuacja z żywnością? (...) Z leżących na trawie policjantów wyłonił się nasz ojciec. Będąc przemęczonym do mamy i do mnie uśmiechając się wyprostowany, sprężystym krokiem szybko zbliżył się — w szybkich zdaniach informując o uwięzionych w liczbie około 2000 osób (wieczorem liczba przekraczała 4000 osób) — podawał nazwiska znajomych, informował o przykraj atmosferze i o biciu kolbami w czasie marszruty tych, którzy z osłabienia nie mogli nadążyć za kolumną”. W nocy z 18 na 19 września jeńców skierowano w kierunku wschodnim⁴⁵. Nazwiska F. Kowalskiego i W. Miki znajdujemy na listach obozu ostaszowskiego⁴⁶.

Z kolei Stanisławów został opuszczony przez władze administracyjne 18 września. Wcześniej w komendzie wojewódzkiej zniszczono służbowe dokumenty. Komendant wojewódzki PP inspektor Eugeniusz Konopka wraz z częścią policjantów udał się na Węgry⁴⁷. Natomiast policjanci, którzy pozostali w mieście (wraz z rezerwistami skierowanymi do służby w PP oraz

⁴³ Raport z czynności K. Zamorskiego..., op. cit.

⁴⁴ R. Szawłowski, op. cit., s. 291.

⁴⁵ Relacja L. B. Kowalskiego z 20 VIII 2001 r. dotycząca jego ojca st. przod. F. Kowalskiego (w posiadaniu autora).

⁴⁶ *Indeks represjonowanych*, t. III, *Rozstrzelani w Twerze*, red. M. Skrzyńska-Plawińska, Warszawa 1997, s. 142, 191.

⁴⁷ A. Misiuk, op. cit., s. 339. Nazwisko insp. E. Konopki odnajdujemy jednak na liście zaginionych na terenie Ukrainy, zob. *Ukraiński ślad Katynia*, oprac. Z. Gajowniczek, Warszawa 1995, s. 77.

członkami przysposobienia wojskowego kolejarzy) zorganizowali samoobronę przed Ukraińcami. Dzięki temu zapobiegli ich atakom na pozostawione w mieście polskie mienie⁴⁸.

Na podstawie relacji syna jednego ze stanisławowskich policjantów, starszego posterunkowego Juliana Zielińskiego, dowiadujemy się, że w przeddzień wkroczenia Armii Czerwonej do miasta, komisariat został zaatakowany przez ludność ukraińską. Przybyłe wojsko odparło jednak napastników. Następnie część załogi komisariatu wycofała się do Rumunii. W mieście pozostał jednak jego ojciec, który ukrywał się u znajomych. W marcu 1940 r. został aresztowany przez NKWD, a w listopadzie wywieziono go do Kijowa. Jego nazwisko figuruje na liście straconych na terenie Ukrainy⁴⁹.

Komendant główny tak oceniał sytuację 17 września, gdy otrzymał polecenie wycofania się do Kut: „Kazałem zwinąć linię telefoniczną, zdjęć wszystkie posterunki, wyciągnąłem kolumnę na szosę do KUT. Tu już biegło setki, jeśli nie tysiące samochodów. Podciągnąłem kolumnę do lasu naprzeciw wsi GIERSZANOWKA i rozdzieliłem kompanię do służby kierowania ruchem. Muszę podkreślić ofiarną bez przerwy służbę moich oficerów i żołnierzy, którzy wśród obelg i warcholstwa oficerów i dygnitarzy, nie mogących w tej nędzy najokropniejszego odwrotu zapomnieć o dygnitarstwie, kiedyś piastowanym — pełnili z największym poświęceniem dzień i noc służbę po to, by zasypiający szoferzy czy amatorzy nie pozabijali się wzajemnie i żeby w ogóle ktoś wyjechał”⁵⁰.

O losach policjantów z województw lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego zdecydowały przede wszystkim wydarzenia będące następstwem 17 września. W wyniku agresji radzieckiej zdezorientowane były nie tylko władze wojskowe, ale również administracja państwowa i policja. Zaskoczenie, szybkość działania oraz brak większych możliwości, spowodowały jedynie słaby opór strony polskiej. Poszczególne strażnice Korpusu Ochrony Pogranicza i posterunki PP były „zagarniane” przez Armię Czerwoną.

Pierwsze decyzje w sprawie korpusu policyjnego władze radzieckie podjęły jeszcze przed atakiem na Polskę. Dyrektywa Ł. Berii z 15 września, dotycząca zadań NKWD na zajmowanym terytorium, nakazywała aresztowanie przedstawicieli administracji państwowej, kierowników lokalnej policji, żandarmerii, straży granicznej i Oddziału II Sztabu Głównego, wojewodów i ich najbliższych współpracowników. Jednocześnie polecono podjąć kroki w celu aresztowania agentów i prowokatorów żandarmerii, policji politycznej i Oddziału II⁵¹. Była to podstawa do prowadzenia działań represyjnych w stosunku do funkcjonariuszy PP.

Przy omawianiu problematyki okupacyjnych losów policjantów z terenów Małopolski Wschodniej należy podkreślić, że nie możemy na podstawie dostępnych obecnie materiałów podawać dokładnych danych statystycznych. Z tego też względu pojęcie „losy” odnosi się bardziej do poszczególnych jednostek czy grup policjantów niż do całości korpusu policyjnego z tych terenów. Dlatego też ma ono charakter jedynie symboliczny.

⁴⁸ R. Szawłowski, op. cit., s. 297.

⁴⁹ Relacja K. T. Zielińskiego z 6 IV 1998 r. dotycząca jego ojca st. post. J. Zielińskiego (w posiadaniu autora), por. *Ukraiński ślad Katynia*, op. cit., s. 150.

⁵⁰ Raport z czynności K. Zamorskiego..., op. cit.

⁵¹ *Dyrektywa ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRR Ł. Berii dotycząca zadań NKWD na zajmowanym terytorium Polski, Moskwa, 15 IX 1939 r.*, w: „*Zachodnia Białoruś*” 17 IX 1939–22 VI 1941. *Wydarzenia i losy ludzkie. Rok 1939*, t. 1, Warszawa 1998, red. nauk. B. Gronek, G. Knatko, M. Kupiecka, Warszawa 1998, s. 72–73.

Ze względu na poniesione konsekwencje, możemy ich podzielić na następujące grupy:

1. Zabici w czasie działań wojennych.
2. Wzięci do niewoli, a następnie skierowani do obozu w Ostaszkwie.
3. Zamordowani na terenie Ukrainy (tzw. lista ukraińska).
4. Policjanci, którym pomimo wzięcia do niewoli udało się przeżyć wojnę.
5. Ewakuowani na Węgry i do Rumuni.
6. Ukrywający się na terenach zagarniętych przez ZSRR i dopiero później aresztowani.
7. Policjanci, którzy znaleźli się na terenach zajętych przez Niemcy (zachodnie powiaty województwa lwowskiego).

Dla niektórych policjantów pierwsze spotkanie z oddziałami radzieckimi było tragiczne. Oto przykłady. 18 września 6 policjantów z posterunku w Czernelicy w powiecie horodeńskim zostało rozstrzelanych przez załogę czołgu. Kolejnego funkcjonariusza zabiła miejscowa ludność ukraińska 3 dni później⁵². Następnego dnia w miejscowości Jezierna w powiecie tarnopolskim na tamtejszy posterunek weszli żołnierze radzieccy. Komendanta Władysława Bitkę oraz trzech innych policjantów rozbrojono i kazano im się rozebrać do bielizny. Następnie rozstrzelano ich w pobliżu cmentarza⁵³. W nocy z 21 na 22 września w Złoczowie kierownik Wydziału Śledczego aspirant W. Czajkowski, komendant powiatowy komisarz Dańczuk, starszy przodownik T. Drozdowski, przodownicy K. Szulik i L. Ćwikliński oraz starszy posterunkowy L. Winowiecki zostali rozstrzelani przez NKWD⁵⁴. We wrześniu i październiku 1939 r. w powiecie skałackim w województwie tarnopolskim w wyniku działalności czerwonej milicji ukraińskiej zostało zamordowanych co najmniej 100 Polaków. Byli to urzędnicy państwowi, policjanci, żołnierze oraz ucieskinierze z centralnej Polski⁵⁵. Z kolei we Lwowie po zajęciu miasta przez Armię Czerwoną rozstrzelano kolumnę policjantów na ulicy Zielonej. Poza tym w relacjach przewija się kwestia mordowania policjantów w więzieniu Brygidki⁵⁶.

Problematyczna jest kwestia wydarzeń na terenie szkoły policyjnej w Mostach Wielkich. W jednym z opracowań przygotowanych w Wyższej Szkole Policji w Szczytnie, znajdujemy informację, że we wrześniu oprócz kursantów znajdowały się tam również grupy ewakuowanych policjantów z zachodnich okręgów kraju (w tym z województwa śląskiego). Po zajęciu szkoły przez Rosjan komendant szkoły inspektor Witold Dunin-Wąsowicz zgromadził na placu apelowym cały stan osobowy i złożył meldunek oficerowi NKWD. Ten natomiast wydał rozkaz rozstrzelania policjantów⁵⁷. Taki przebieg wydarzeń podważa jednak Z. Nowak (syn wykładowcy w Mostach Wielkich), który pisze: „Mosty Wielkie zostały zajęte wprawdzie przez wojska niemieckie około 16 września 1939 roku. Wówczas na terenie Szkoły Policyjnej, ograbionej już przez

⁵² R. Szawłowski, op. cit., s. 405.

⁵³ Ibidem, s. 406.

⁵⁴ Okoliczności ich śmierci oraz czterech innych urzędników ujawnia dokument z 10 X 1939 r. zawierający wnioski powołanej przez I. Sierowa komisji do zbadania niezgodnego z prawem rozstrzelania 10 Polaków w Złoczowie. Funkcjonariusze NKWD, przeciwko którym prowadzone było dochodzenie, stwierdzili, że owo przekroczenie uprawnień wynikało z zaleceń Chruszczowa i Timoszenki, którzy domagali się informacji o „rozstrzelaniu choćby kilku nikczemników”, zob. *Polska i Ukraina w latach trzydziestych i czterdziestych XX wieku*, t. I, *Polskie Podziemie 1939–1941. Lwów, Kołomyja, Stryj, Złoczów*, red. nauk. Z. Gajowniczek i in., Warszawa–Kijów 1998, s. 136, por. Cz. Grzelak, op. cit., s. 496–499.

⁵⁵ R. Szawłowski, *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. 2, *Dokumenty*, Warszawa 1997, s. 387.

⁵⁶ Idem, *Wojna polsko-sowiecka 1939*, t. 1, op. cit., s. 404; por. Cz. Grzelak, op. cit., s. 405.

⁵⁷ *Lista Ostaszowska...*, op. cit., s. 15–16.

okolicznych mieszkańców nie było żadnych policjantów. (...) wraz z Policją Śląską wyjechali w kierunku Czortkowa”⁵⁸.

Potwierdzeniem tej wersji wydarzeń może być kilka następujących faktów. Po pierwsze, jeszcze w sierpniu wykładowcy otrzymali z Komendy Głównej PP przydziały mobilizacyjne, kierujące ich do różnych jednostek policyjnych głównie na Kresach Wschodnich (m.in. oddziałów rezerw policyjnych), gdyż szkoła po zakończeniu kursu 31 lipca była nieczynna. Na podstawie dostępnych informacji wiadomo, że przynajmniej niektórzy zastosowali się do nich i opuścili Mosty Wielkie. Poza tym jeszcze przed wybuchem wojny planowany kurs wyszkolenia został odwołany. Po drugie, nazwiska pracowników szkoły znajdujemy na listach osób, które zostały aresztowane i zginęły na terenie Ukrainy (np. podkomisarz Antoni Haszczyński, przodownik Jan Mendel i woźny Józef Krzaczkowski, aresztowani w październiku 1939 r.)⁵⁹. Po trzecie, wykładowcy z tej szkoły byli przetrzymywani w Kozielsku (podkomisarz Józef Jelonek)⁶⁰ i Ostaszku (m.in. podkomisarz Jan Broda i aspirant Józef Kosiarski)⁶¹. Innym wreszcie udało się przedostać za granicę (komendant szkoły inspektor Witold Dunin-Wąsowicz, aspirant Stanisław Nowak)⁶².

Z zamiarem przekroczenia granicy nosił się funkcjonariusz z komendy powiatowej PP w Nadwórnej w województwie stanisławowskim Stefan Pelc. 18 września wraz z grupą policjantów był już na granicy z Węgrami. Zdecydował się jednak na powrót. W jego relacji czytamy między innymi: „gdy zobaczyłem sceny, jakie się tam rozgrywały, gdy zobaczyłem odbierających sobie życie, postanowiłem wrócić do Delatyna, gdzie została żona i mieliśmy swój dom”⁶³. Następnego dnia od granicy wracała kompania Policji Państwowej i Straży Granicznej. Większość szła pieszo. Kiedy doszła do miejscowości Dora, została ostrzelana z ukrycia przez Ukraińców. Policja odpowiedziała silnym ogniem, przeganiając napastników. Oddział, do którego dołączył S. Pelc, przybył do Delatyna, tam jednak został rozbrojony przez miejscowych Żydów i Ukraińców oraz załogi trzech czołgów radzieckich. S. Pelc został wywieziony do Rosji i przebywał w więzieniu w Charkowie. Po wojnie mieszkał w Stanach Zjednoczonych⁶⁴.

19 września zapadła decyzja o zorganizowaniu 8 obozów (w tym ostaszukowskiego na wyspie Stołbnyj na jeziorze Seliger) przeznaczonych dla jeńców wojennych⁶⁵. Obóz w Ostaszku został przeznaczony dla funkcjonariuszy wywiadu i kontrwywiadu, żandarmów, policjantów i strażników więziennych⁶⁶. Jednocześnie zdecydowano się nadać radom wojennym frontów ukraińskiego i białoruskiego prawo zatwierdzania wydanych przez trybunały wyroków najwyższego wymiaru kary za przestępstwa kontrrewolucyjne osób cywilnych z Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi oraz byłych żołnierzy armii polskiej. Oznaczało to, że część polskich jeń-

⁵⁸ Z. Nowak, *Szkoła Policyjna w Mostach Wielkich. Obrazy przywołane z pamięci*, nadbitka z Koła Lwowian w Londynie, s. 21–22, b.d.w.

⁵⁹ *Ukraiński ślad Katynia*, op. cit., s. 73, 74, 204; J. Kozolubski, op. cit.

⁶⁰ Relacja J. Jelonka z 9 VII 2002 r. w sprawie jego ojca pkom. J. Jelonka (w posiadaniu autora).

⁶¹ *Rozstrzelani w Twerze...*, op. cit., s. 32, 136.

⁶² Z. Nowak, op. cit., s. 21.

⁶³ Cyt. za R. Szawłowski, op. cit., s. 301.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ *Rozkaz nr 0308 z 19 IX 1939 Ł. Berii o utworzeniu przy NKWD ZSRR Zarządu do Spraw Jeńców Wojennych i organizacji obozów*, w: *Katyn. Dokumenty zbrodni*, t. 1, *Jeńcy nie wypowiedzianej wojny. Sierpień 1939 — marzec 1940*, red. nauk. W. Materski i in., Warszawa 1995, s. 79–82.

⁶⁶ *Uchwała z 2 X 1939 Biura Politycznego KC WKP(b) o jeńcach wojennych*, w: ibidem, s. 131–132.

ców trafiała do więzień (a nie do obozów jenieckich) i tam podlegała osądzeniu przez trybunały wojenne⁶⁷.

30 X 1939 r. w obozie ostaszowskim znajdowało się między innymi 55 oficerów PP, 1 696 szeregowych PP i 204 rezerwistów PP⁶⁸. Liczby te sukcesywnie rosły. W grudniu przebywało tam 263 oficerów policji i żandarmerii, 5 033 szeregowych PP oraz 169 członków rezerwy⁶⁹. 10 II 1940 r. w obozach w Ostaszku, Starobielsku i Kozielsku przebywało łącznie 5 809 policjantów (w tym 3 583 mieszkańców terenów włączonych do Niemiec, 2 195 mieszkańców terenów włączonych do ZSRR oraz 31 mieszkańców terytorium włączonego do Litwy)⁷⁰. Polscy policjanci przebywali również w więzieniach na terenie ZSRR⁷¹.

5 III 1940 r. zapadła decyzja o zastosowaniu wobec jeńców wojennych i osób przebywających w więzieniach w zachodnich obwodach Ukrainy i Białorusi najwyższego wymiaru kary — rozstrzelania⁷². 16 marca w Ostaszku znajdowało się między innymi 183 oficerów PP (w tym z województwa lwowskiego — 14, tarnopolskiego — 7, stanisławowskiego — 1) oraz 5 529 szeregowych PP (w tym z województwa lwowskiego — 263, tarnopolskiego — 341, stanisławowskiego — 293)⁷³. Akcja rozładowania obozu ostaszowskiego rozpoczęła się 4 kwietnia, a zakończyła się 19 maja. Objęła ona 6 314 jeńców polskich z Ostaszka zamordowanych w Twerze i pochowanych w Miednoje. Byli to przede wszystkim funkcjonariusze Policji Państwowej, Korpusu Ochrony Pogranicza, Żandarmerii Wojskowej i Straży Więziennej⁷⁴.

Jak wspomniano, funkcjonariusze PP znajdowali się również w Kozielsku i Starobielsku. Niestety, w przypadku tych obozów nie posiadamy tak dokładnego wykazu z podziałem na pochodzenie terytorialne więźniów, tak więc nie można określić, jaka ich część pochodziła z tere-

⁶⁷ *Uchwała z 3 X 1939 Biura Politycznego KC WKP(b) o trybie zatwierdzania wyroków trybunałów wojennych na Ukrainie Zachodniej i Białorusi Zachodniej*, w: ibidem, s. 133.

⁶⁸ *Informacja o stanie liczebnym jeńców wojennych, Ostaszków 30 X 1939*, w: ibidem, s. 229.

⁶⁹ *Raport A. Tiszkowa dla kierownictwa Zarządu JW. o stanie obozu ostaszowskiego, 9 XII 1939*, w: ibidem, s. 313–314.

⁷⁰ *Informacja Zarządu JW o stanie liczebnym jeńców przetrzymywanych w obozach w Ostaszku, Starobielsku i Kozielsku z podziałem według stopni i pochodzenia terytorialnego, Moskwa 10 II 1940*, w: ibidem, s. 417–419.

⁷¹ Szerzej na ten temat zob. A. Głowacki, *Jeńcy polscy w ZSSR wrzesień 1939–lipiec 1941*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1992, nr 3, s. 67–72.

⁷² W uchwale z 5 III 1940 r. Biura Politycznego KC WKP(b) czytamy: „1) Sprawy znajdujących się w obozach dla jeńców wojennych 14 700 osób, byłych polskich oficerów, urzędników, obszarników, policjantów, agentów wywiadu, żandarmów, osadników i służby więziennej, 2) jak też sprawy aresztowanych i znajdujących się w więzieniach w zachodnich obwodach Ukrainy i Białorusi 11 000 osób, członków różnorodnych kontrrewolucyjnych organizacji, byłych obszarników, fabrykantów, byłych polskich oficerów, urzędników i uciekinierów — rozpatrzyć w trybie specjalnym, z zastosowaniem wobec nich najwyższego wymiaru kary — rozstrzelanie (...)”, zob. *Uchwała z 5 III 1940 Biura Politycznego KC WKP(b). Decyzja w sprawie wymordowania polskich jeńców wojennych i więźniów*, w: *Katyni. Dokumenty zbrodni*, t. 2, *Zagłada. Marzec–czerwiec 1940*, red. nauk. W. Materski i in., Warszawa 1998, s. 41; Dwa dni później komisarz ludowy spraw wewnętrznych ZSRR Ł. Beria wydał dyrektywę nakazującą deportowanie do rejonów Kazachskiej SRR na okres 10 lat wszystkich członków rodzin byłych oficerów armii polskiej, policjantów, strażników więziennych, żandarmów, wywiadowców, byłych obszarników, fabrykantów i wysokich urzędników państwowych byłego polskiego aparatu państwowego, przetrzymywanych w obozach dla jeńców wojennych i w więzieniach zachodnich obwodów Ukrainy i Białorusi, ibidem, s. 43–46.

⁷³ *Informacja Zarządu JW o stanie liczebnym jeńców wojennych policjantów i żandarmów przetrzymywanych w obozie ostaszowskim, Moskwa 16 III 1940*, w: ibidem, s. 65–66.

⁷⁴ *Indeks represjonowanych...*, op. cit., s. 5–6.

nów Małopolski Wschodniej. Podobnych danych nie mamy też w przypadku policjantów przebywających w więzieniach lub zamordowanych na terenie Ukrainy (tzw. lista ukraińska). Znajdujemy tutaj nazwiska co najmniej 137 policjantów z województwa lwowskiego, 48 ze stanisławowskiego i 38 z tarnopolskiego. Ze zgromadzonych danych wynika, że do niewoli dostała się większość funkcjonariuszy z komend wojewódzkich PP we Lwowie, w Stanisławowie i w Tarnopolu, z Komendy PP Miasta Lwowa i z Komisariatu PP w Tarnopolu⁷⁵.

W tym miejscu wymienić można między innymi z województwa lwowskiego: kom. Aleksandra Sztabhólca z Komendy PP Miasta Lwowa (aresztowanego w październiku 1939 r., więzionego na Zamarstynowie), przod. Władysława Weissa z Urzędu Śledczego we Lwowie (aresztowanego we Lwowie w 1940 r., więzionego w Brygidkach, a następnie w Chersoniu), komendanta posterunku PP w Żółkwi Bronisława Bielca (aresztowanego w październiku 1939 r., więzionego w Brygidkach), przod. Waleriana Wawrzkiewicza z IX Komisariatu PP we Lwowie (aresztowanego w listopadzie 1939 r., więzionego na Zamarstynowie i tam prawdopodobnie zamordowanego w czerwcu 1940 r.). Z województwa stanisławowskiego: przod. Mariana Krechowicza z Komendy Wojewódzkiej PP (aresztowanego w 1939 r. i więzionego w Stanisławowie), komendanta posterunku PP w Kutach Jana Diducha, kom. Stefana Sielawko, kierownika II Komisariatu PP w Stanisławowie (więzionego w Stanisławowie), st. post. Mieczysława Strogulskiego z Błudnik (aresztowanego w październiku 1939 r., początkowo więzionego w Stanisławowie, a następnie prawdopodobnie w Połtawie). Z województwa tarnopolskiego: komendanta powiatowego PP w Brodach kom. Eustachego Topolnickiego, pkom. Zygmunta Rasieja z Brodów (aresztowanego w 1939 r. i więzionego w Złoczowie), komendanta powiatowego PP w Trembowli komisarza Tadeusza Szczepkowskiego (aresztowanego w 1939 r.)⁷⁶, post. Juliana Mikszę z Komendy Wojewódzkiej PP w Tarnopolu⁷⁷.

St. post. PP Łukasz Widawski z posterunku w Olesku w pow. złoczowskiem został aresztowany w październiku 1939 r. przez NKWD. We wniosku oskarżającym czytamy m.in.: „służąc w polskiej policji, prowadził aktywną walkę z rewolucyjnie nastawioną częścią ludności. Surowo rozprawiał się z uciskanymi przez polską władzę narodowościami ukraińską i żydowską, bijąc i wymierzając kary pieniężne. W celu osiągnięcia swych policyjnych zamierzeń rozbijał szeregi rewolucyjnych robotników, werbując agenturę”. Skazany został na 8 lat poprawczego obozu pracy i zesłany do Workuty. Na mocy amnestii zwolniony w październiku 1941 r. i skierowa-

⁷⁵ W przypadku tylu funkcjonariuszy posiadamy dane o miejscu służby we wrześniu 1939 r. Jednak w większości przypadków spośród 3 435 osób, podane jest tylko imię, nazwisko oraz rok urodzenia. Można przyjąć, że niemal na pewno wśród tych osób są policjanci, ale na obecnym etapie badań niemożliwe jest określenie ich liczby, zob. *Ukraiński ślad Katynia*, op. cit., s. 1–232.

⁷⁶ Szczepkowski Tadeusz, Kacper, Aleksander — komisarz PP, ur. 6 I 1890 w Pniewie Czeruchach w powiecie ciechanowskim, od 1910 w służbie Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej jako sekretarz, po wycofaniu się Rosjan w 1915 ewakuowany do Rosji, gdzie pracował do 27 VII 1918 r. Od 12 X 1918 – do 1 XII 1918 r. w Straży Narodowej m. Warszawy. Od 1 XII 1918 r. do 1 II 1920 r. w Wojskowej Straży Kolejowej w Warszawie w randze podporucznika, następnie przyjęty do PP w randze komisarza, przebieg służby w PP: komisariat stacji kolejowej w Kaliszu 1920–1925, komisariat PP m. Łodzi 1925–1927, oficer inspekcyjny Komendy PP m. Łodzi 1927–1929, komendant powiatowy PP w Siedlcach 21 XII 1929–29 II 1935, w Łukowie 29 II 1935–31 VII 1935, kierownik komisariatu PP w Tarnopolu 1935–4 VII 1936, komendant powiatowy PP w Trembowli od 4 VII 1936, we wrześniu 1939 zginął w niewyjaśnionych okolicznościach, najprawdopodobniej zamordowany na terenie Ukrainy. R. Litwiński, *Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919–1939*, Lublin 2001, s. 313–314.

⁷⁷ *Ukraiński ślad Katynia*, op. cit., s. 1–232.

ny do Buzułuku. Służył następnie w Armii Polskiej w ZSRR i 2. Korpusie Polskim we Włoszech. Po wojnie wrócił do Polski⁷⁸.

Prześadowani byli również ci, którzy w 1939 r. byli już emerytowanymi funkcjonariuszami policji. 19 listopada NKWD aresztowało m.in. w Berezowicy Wielkiej pod Tarnopolem Bronisława Listwonia. Umieszczono go najpierw w tarnopolskim więzieniu, a następnie przewieziono do Charkowa. W październiku 1940 r. został skazany na karę 8 lat pozbawienia wolności. Zmarł w sierpniu następnego roku. W związku z tym, iż władze rosyjskie obawiały się, aby córka B. Listwonia nie wystąpiła o odszkodowanie, napisano do Polskiego Czerwonego Krzyża, że ojciec zmarł w szpitalu, a matka popełniła samobójstwo w trakcie śledztwa w więzieniu w Tarnopolu. Władze ukraińskie udzieliły jednak ustnej informacji, że matka została zamęczona w trakcie śledztwa⁷⁹.

Z kolei st. przod. PP Zdzisław Wróblewski ze Lwowa pracował w policji do 1924 r. W marcu 1940 r. zaczął pracować w fabryce. Następnie został aresztowany i oskarżony „o to, że służył w byłej austriackiej i polskiej policji jako komendant oddziału policji, niejednokrotnie uczestniczył w tłumieniu strajków robotniczych i studenckich”. Został rozstrzelany w więzieniu we Lwowie 26 VI 1941 r.⁸⁰ W kwietniu 1940 r. aresztowano emerytowanego podinspektora PP, byłego naczelnika Urzędu Śledczego w Stanisławowie Juliana Urbanowskiego. Wywieziono go do Kijowa⁸¹.

Losy polskich policjantów w czasie II wojny światowej to zagadnienie, którego badanie rozpoczęto w latach 90. Pomimo zaawansowanych prac, które zostały do tej pory wykonane, stan badań nad tą problematyką nadal jest niezadowalający. Jest to przede wszystkim wynikiem tragicznych doświadczeń funkcjonariuszy PP w czasie II wojny światowej oraz negatywnego stosunku do tej grupy zawodowej powojennej historiografii, zaliczającej ich do „sanacyjnego aparatu ucisku”. Już samo użycie takiego określenia powodowało, że nie było mowy o rzetelnych badaniach naukowych. Dopiero właśnie okres transformacji ustrojowej stworzył warunki do obiektywnego realizowania tematów badawczych z zakresu historii organów policyjnych w II Rzeczypospolitej.

⁷⁸ *Polska i Ukraina...*, op. cit., s. 119–135.

⁷⁹ Relacja K. Balickiej z 16 X 2001 r. w sprawie jej ojca st. post. B. Listwonia (w posiadaniu autora) oraz pisma skierowane do K. Balickiej w sprawie prowadzonych poszukiwań jej matki i ojca: Prokuratury Generalnej Federacji Rosyjskiej z 3 VIII 1993 r., Prokuratury Obwodu Tarnopolskiego z 21 VIII 1993 r., 1 IX 1993 r. i 23 III 2000 r. oraz Polskiego Czerwonego Krzyża Zarząd Główny z 12 X 1994 r. (kopie w posiadaniu autora).

⁸⁰ *Polska i Ukraina...*, op. cit., s. 263–279.

⁸¹ *Ukraiński ślad Katynia*, op. cit., s. 146.

Tabela nr 1. Stan osobowy jednostek PP 1 IX 1939 r. w Małopolsce Wschodniej

	OKRĘG VIII PP						OKRĘG IX PP	OKRĘG X PP			
	Komenda Wojewódzka PP Lwów	JEDNOSTKI PODPORZĄDKOWANE KGPP					Komenda Wojewódzka PP Tarnopol	Komenda Wojewódzka PP Stanisławów	JEDNOSTKI PODPORZĄDKOWANE KGPP		
		6. Kompania Rezerwy Policyjnej Lwów	10. Kompania Rezerwy policyjnej Jarosław	3. Szwadron Rezerwy Policyjnej Lwów	4. Szwadron Rezerwy Policyjnej Lwów	Szkoła w Mostach Wielkich			9. Kompania Rezerwy Policyjnej Stanisławów	12. Kompania Rezerwy Policyjnej Stanisławów	1. szwadron Rezerwy Policyjnej Stanisławów
Oficerowie służby mundurowej	56	3	1	1	—	17	26	25	1	1	1
Oficerowie służby śledczej	13	—	—	—	—	—	6	2	—	—	—
Szeregowi służby mundurowej	2395	14	21	26	1	6	1314	1253	17	15	24
Szeregowi służby śledczej	240	—	—	—	—	—	97	98	—	—	—
Razem policjantów	2704	17	22	27	1	23	1443	1378	18	16	25
Kandydaci kontraktowi	—	—	—	71	32	—	—	—	71	59	37
Oficerowie rezerwy WP	69	—	—	—	—	—	32	25	—	—	—

Skutki działań wojennych w 1939 r. dla policji w Małopolsce Wschodniej

	OKRĘG VIII PP						OKRĘG IX PP	OKRĘG X PP			
	Komenda Wojewódzka PP Lwów	JEDNOSTKI PODPORZĄDKOWANE KGPP					Komenda Wojewódzka PP Tarnopol	Komenda Wojewódzka PP Stanisławów	JEDNOSTKI PODPORZĄDKOWANE KGPP		
		6. Kompania Rezerwy Policyjnej Lwów	10. Kompania Rezerwy Policyjnej Jarosław	3. Szwadron Rezerwy Policyjnej Lwów	4. Szwadron Rezerwy Policyjnej Lwów	Szkoła w Mostach Wielkich			9. Kompania Rezerwy Policyjnej Stanisławów	12. Kompania Rezerwy Policyjnej Stanisławów	1. szwadron Rezerwy Policyjnej Stanisławów
Podoficerowie rezerwy WP	406	—	—	—	—	—	212	195	—	—	—
Szeregowi rezerwy WP	2059	—	—	—	—	—	1130	1008	—	—	—
Razem rezerwistów	5234	—	—	—	—	—	1374	1228	—	—	—
Ogółem sił policyjnych w jednostkach	5238	17	22	98	33	23	2817	2606	89	75	62
Ogółem na terenie okręgu	5431						2817	2832			
Razem w Małopolsce Wschodniej	11080 <i>(w tym 5674 policjantów, 270 kandydatów kontraktowych, 5136 rezerwistów WP)</i>										

Źródło: AAN, KGPP–dopływy, sygn. 286, k. 38, sygn. 1534, k. 4, 7, 11, 18, 21–28.

The Consequences of the Wartime Operations of 1939 for the Police Force in Eastern Little Poland

This article discusses the organisation of the State Police in Eastern Little Poland and the impact exerted by the campaign of September 1939. The region's complicated political situation was the reason why Polish administration was introduced with a certain delay. The organisation of the police force in the voivodeships of Lvov, Stanisławów and Tarnopol was not completed until 1921.

An essential determinant of the terrains in question was their specific national composition, with the Poles comprising a decided ethnic majority only in the western countries of the voivodeship of Lvov. This is the reason why the Polish state authorities attached considerable attention to ensuring public order and security, which assumed the form of, i. a. the designation of police reserve detachments.

The outbreak of the war disorganised the functioning of the police, intensified by the Soviet invasion, with the Red Army crossing the frontiers of the Second Republic. Despite the fact that the proximity of Hungary and Romania could have guaranteed a rapid evacuation of the police force from Eastern Little Poland, in many cases this solution was never applied. Consequently, we can distinguish several groups, the first being those functionaries who perished as a result of the armed operations carried out by the German or Soviet armies or by the Ukrainian population. The second group is composed of policemen-prisoners of war interned at the camp in Ostaszów. The next group included officers murdered in Ukraine (the so-called Ukrainian list), followed by those evacuated to Hungary and Romania. The fifth group are men who went into hiding in terrains annexed by the Soviet Union and were subsequently arrested. The successive group consists of police functionaries who found themselves in terrains occupied by the Germans (the western counties of the voivodeship of Lvov), and the final group is composed of those policemen who despite their interment by the Soviet authorities survived the war.